

B. INST. ISTORIE
A. R. S. R.

II

8376

S

N. IORGA

+

CAROL I-IU

— O CHARACTERISARE —

CONFERINȚĂ ȚINUTA LA FUNDAȚIA CAROL

BUCUREȘTI

1932

N. IORGA

CAROL I-UI

— O CARACTERISARE —

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA FUNDAȚIA CAROL

BUCUREȘTI

1932

N. IORGA

CAROL I-iu

— O caracterisare —

Conferință ținută la Fundația Carol, în ziua de 17 Februar 1932

I.

Onorat auditoriu,

Mulțămind că am fost invitat să țin cea d'întăiu dintre conferințele închinatăe fundatorilor României, m'am întreat de ce instituția aceasta s'a îndreptat către mine.

Eu am cunoscut pe regele Carol, l-am cunoscut d'in câteva audiențe, l-am cunoscut foarte târziu. l-am fost foarte recunoscător pentru acele audiențe venite în anii din urmă ai vieții sale. Știu însă că, la început, regele Carol, ceia ce era natural la vârsta sa, nu era cu totul în curent cu ceia ce se petrecea în generația mai nouă. Și, răsfoind, acum în urmă, corespondența diplomatică austriacă, tipărită întregă în 1929 și 1930, până atunci total necunoscută nouă, am văzut și un pasagiu care este întrucâtva desagreabil pentru mine, dar privește o întregă generație și arată numai că în momentul acela se produsese o rupere de contact între Regele și aspirațiile unei noi generații. Este vorba de mișcarea naționalistă din 1908, pe vremea când se trata chestia Bosniei și a Herțegovinei, care erau ocupate de Austriaci de la 1878 și Austria a profitat de momentul când Bulgaria și-a proclamat independența și a declarat că ocupația o transformă într'o posesiune de fapt. Pentru Austria s'a pus atunci întrebarea: ce atitudine ia Regatul Român față cu chestia Bosniei și a Herțegovinei, care ducea la un războiu. Pentru că a fost un moment teama de un războiu și regele Carol credea că din cauza unor îndemnuri care nu veniseră toate din Rusia, dar alții credeau că Rusia este aceia care sprijină rezistența sârbească. Exista și atunci Liga Cultu-

rală: președinte nu știu cine era. Ministru-președinte era în momentul acela Dimitrie Sturdza, dar între el și cei din această generație se știe că nu putea să fie nicio legătură. Și este un raport austriac de la București cu privire la așa-numitele agitații ale Ligii Culturale. Vă asigur că niciodată nimeni nu a avut intenția să demonstreze supt fereștile Legației austro-ungare; din potrivă, de câte ori la o întrunire s'a strigat: „Jos Austro-Ungaria“, am oprit imediat pe acela care striga: „Nu este vorba cine să fie jos, ci este vorba ca interesul nostru și drepturile noastre să fie sus“. Inșă i s'a raportat Regelui Carol cu totul altfel. Și în raportul acela se vorbește de Grădișteanu, care nu mai era președinte al Ligii Culturale — și cred că nu e vorba de d. Ion Grădișteanu, ci de Petru Grădișteanu, pentru că este un calificativ care nu se poate aplica d-lui Ion Grădișteanu. Pe urmă este vorba de mine — mai târziu, am avut marea onoare și marea plăcere de a fi cunoscut personal de regele Carol: atunci eram cunoscut prin Dimitrie Sturza —: toată mișcarea aceasta, zicea regele, nu are nicio importanță, căci Iorga este o persoană ridiculă, iar, în ceia ce privește pe aceia cari participă la aceste agitații, sânt „des mauvais drôles“. Este destul ca să se vadă cum era înșelat Carol I-iu cu privire la o generație întreagă pentru ca să se înțeleagă că în momentul acesta legăturile între rege și cine se ridica erau inexistente. Pe urmă au devenit existente, fiindcă, totuși, peste toate denunțurile și intrigile, am găsit eu drumul acolo, și cred că nu mă înșel când spun că într'un anumit moment am găsit drumul și până la inima regelui Carol.

Dar fără îndoială că nici cel judecat așa la 1908, nici omul care s'a bucurat pe urmă de oarecare prețuire a Suveranului nu ar fi avut dreptul să vorbească astăzi despre un mare Suveran, despre, în adevăr, unul din fundatorii României, ci ar fi trebuit să se adreseze cineva la persoanele care au avut marea cinste de a lucra cu regele Carol I-iu.

Dar eu nu m'am mărgenit în studiile mele istorice la perioada cea mai depărtată a istoriei Românilor, care atrage pe erudiți — erudiții sânt în stare să se lupte ani întregi ca să rectifice o dată de lună sau de zi sau cine știe ce amănunt în cariera unui dregător —, ci pe mine m'a interesat și istoria contemporană.

Cândva, când puteam să fiu de un oarecare serviciu nu știu cărui guvern, am avut curajul de a cere să lucrez în Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine asupra Domniei regelui Carol. Nu știu bine dacă în momentul acela regele Carol trăia: mi se pare că nu mai trăia; era simțitor înainte de războiu. Și am căpătat dreptul de a lucra acolo. Am văzut corespondența diplomatică a Domniei lui Carol I-iu, corespondență care se găsește acum, dacă se mai găsește, la Moscova sau în cine știe ce pivniță uitată din Petrograd, fiindcă a fost încredințată unei Puteri neutre, care nici ea nu a mai avut legături diplomatice cu noua Rusie, așa că nu știm nimic despre soarta

întregii noastre corespondențe diplomatice. Mi-am luat note foarte multe și am scris pe baza acestor note „Politica externă a Regelui Carol până la 1882“, prin urmare partea cea mai interesantă din activitatea României, în ceia ce privește legăturile cu Statele străine. Și tot odată am dat, rău tipărită, — atunci se inventase mașina de cules, care este nu numai o nenorocire românească, dar o nenorocire universală —, „Corespondența diplomatică românească supt Regele Carol I“, până dincolo de anul 1880, documentele chiar care-mi permiseseră să încerc a scrie politica externă a regelui Carol.

Dar toate acestea sânt numai încercări și începuturi. Sânt linii trase și câteva fapte esențiale puse ici și colo.

Trebuie să mai spun, la începutul acestei conferinți, cu adâncă părere de rău, nu numai pentru mine, dar pentru toți istoriografuli români — chiar pentru cine ar fi putut să scrie istoria acestei Domnii —, trebuie să spun că, pentru a avea o bună istorie a întregii Domnii a lui Carol I-ii, trebuie să așteptăm să se ocupe de acest subiect un American. Fiindcă în momentul acesta Americanii fac pentru Europeanii ceia ce Europeanii nu fac ei înșii. Cea mai bună carte cu privire la Unirea Principatelor și la Domnia lui Cuza-Vodă este a unui American, care a văzut toată corespondența diplomatică inedită din Europa: o imensă carte de vre-o șase sute de pagini, înaintea căreia trebuie să se incline oricine. Și nu este singur el care s'a ocupat de istoria țerii noastre în această epocă: s'a mai ocupat și câte un Frances de istoria noastră contemporană: d. Paul Henry și, pe lângă el, acela care acum câțiva ani făcea conferințe, cu privire la Franța, la Universitatea din București, d. Émery. Așa încât istoria noastră contemporană, pe care n'am scris-o noi, fiind ocupați cu o mulțime de chestiuni, foarte estetice și foarte oneste, în rândul cărora se așează politica, natural, istoria noastră contemporană au scris-o străinii. Au scris-o foarte bine, dar fără suflet, fără căldură; firește, nu se poate cere nimănui să pună tot sufletul său în tratarea unui subiect care privește o țară departată și o nație deosebită. Una este, când zici: Kogălniceanu, și simți pe Kogălniceanu — sau chiar în cazul răposatului Dimitrie Sturza, ceia ce reprezintă altceva —, și alta este când pomenești numele lui Kogălniceanu sau numele celuiilalt, fără să fi cunoscut omul, fără să știi în ce mod a trăit; cazi în vid. Cărțile sânt foarte folositoare, chiar când nu sânt însuflețite, dar cărțile însuflețite sânt cele de care avem nevoie.

Iată explicațiile cu cari m'am simțit dator la început.

În această conferință, firește scurtă, vor fi lacune, și aceasta se datorește multor motive. Se datorește, în rândul întâiu, insuficienței vorbitorului, dar se datorește și faptului că vorbitorul a avut la îndemâna sa puține mijloace de a se informa, iar mijloacele interne, lui ca și oricui, îi lipsesc cu desăvârșire. Scrieri particulare se găsesc aiurea în număr mare, la noi nu, și,

oricum, nu au fost publicate. Natural că în felul acesta ajunge cineva să judece istoria unei lungi și însemnate Domnii după ce se presintă întâmplător. Mi se va spune — și cu aceasta voi încheia acest capitol preliminar —: dar există notele regelui Carol.

Țin să înștiințez persoanele care binevoiesc să mă asculte că nu sânt Memoriile Regelui Carol, cum crede toată lumea; sânt acolo note foarte scurte, sânt și documentele care se găseau în stăpânirea regelui Carol, anumite rapoarte care-i veniau numai lui, fiindcă el avea o corespondență diplomatică personală, sânt documentele de la Afacerile Străine, care se aflau în dublu la îndemâna Suveranului. Dar în ce privește toată aranjarea, toată redactarea, toată judecata, ele nu aparțin regelui, ci unui profesor german, anume adus pentru aceasta, și aparțin d-nei Mite Kremnitz, pe care anume persoane au cunoscut-o înainte de războiu, și știu în ce mod plin de amabilitate a vorbit de noi în timpul războiului; zic: „plin de amabilitate“, dar știe toată lumea care a cetit prosa d-nei Mite Kemnitz cum a fost tratată nația românească în mijlocul căreia ea a trăit, nu prea nenorocită, atâția ani de zile. Prin urmare nu avem mărturisirile regelui Carol însuși. Aceasta este bine s'o știe oricine.

De câte ori se citează din „Aus dem Leben“, tradusă în franțuzește și din franțuzește în acea franco-română al cărei secret îl are o parte din societatea bună, ne găsim în prezența unei cărți în care se află și unele documente, și atât. Dar este încă o carte pe care publicul românesc nu o cunoaște de loc. Un publicist german, Lindenberg, a venit în România și, cu ocazia unei primiri, a câștigat, nu știu cum, de sigur nu prin farmecul numelui său, încrederea regelui Carol, care i-a dat sarcina de a scrie istoria vieții și a Domniei sale. A apărut un volum destul de bine ilustrat, pe care lumea îl cunoaște într-o câțva și pe care îl aveam și eu. Întâmplarea a făcut să aflăm că există și o altă operă a lui Lindenberg, ieșită după războiu, la 1922, în două volume, care merg până la moartea regelui Carol, lucru pe care cea mai mare parte dintre cercetătorii critici de la noi nu-l știu. Și în această operă, cea de după războiu, natural că se vorbește de o întreagă parte din viața și din activitatea regelui Carol, care nu se găsește în prima lucrare. Ea cuprinde câteva ilustrații cu totul nouă — pe copertă se spune, și dacă are dreptul să o spună d. Lindenberg sau nu, eu nu pot să hotărâsc, că această lucrare este făcută „unter Mitwirkung des Königs“, „cu colaborarea regelui însă“, și că regele a ales ilustrațiile și a dat, în același timp, un fel de „bun de tras“ pe fiecare coală. Afirmația d-lui Lindenberg nu avem nici un motiv s'o răspingem; cel mult, dacă este un fapt, putem să-l deplorăm. Cartea trebuie întrebuințată însă cu oarecari critici ¹.

¹ Voiu vorbi deosebi de monstruositatea ca lipsă de gust care se chiamă romanul lui Carol I-*iu*, când era în viață: Artur Achleitner, *Karl der Weise*, Leipzig, fără an.

Iată, prin urmare, pe ce se poate sprijini o expunere privitoare la regele Carol.

Dar, când s'a făcut această invitație către mine, de sigur că s'a avut în vedere, nu tot ce poate cuprinde, măcar în linii foarte generale, Domnia regelui Carol, ci numai partea pe care regele Carol a avut-o în întemeierea României moderne. Fiindcă acesta este sensul conferințelor care se deschid astăzi.

II.

Și, aici, de la început, se găsește cineva înaintea unei opinii, pe care și regele Carol, dar, mai mult poate, persoanele care l-au încunjurat, au căutat s'o răspândească, opinie care, după părerea mea, cu tot respectul care se cuvine aceluia care a făcut atâta și care nu mai este în mijlocul nostru, nu mi se pare cu totul întemeiată.

S'a căutat, neapărat, să se ridice prestigiul regelui Carol, dar încă mai sus s'ar fi ridicat prestigiul regelui Carol dacă partea lui în întemeierea României noi ar fi fost stabilită pe alte baze. Cred că nu de la regele Carol a pornit această judecată, fiindcă ea este în legătură cu o altă părere, foarte răspândită printre Români, din motive de inconstiență, din motive de interes, dar, în primul rând, din motive de despreț față de noi înșine, căci sântem poporul care dispune de o mai mare măsură de despreț pentru sine însuși dintre toate popoarele care există pe lume. Și anume se tot spunea: înainte de Carol I-*iu* — „două țerișoare“.

Îmi aduc aminte cât mă jignia totdeauna, la toate ocaziile solemne mai ales, în timpul Domniei regelui Carol, această expresie de „două țerișoare vasale, supuse Turcilor, plătind tribut Suzeranului“. Erau străini cari credeau că situația Serbiei și a Bulgariei față de Imperiul Otoman era aceeași ca situația României, pe când cele două jumătăți din România d'înainte de 1854 au fost stăpâne acasă la dânsese. Una din rasele cele mai nobile, o politică de mare inteligență, un sacrificiu de sânge pentru care toată lumea trebuie să ni fie recunoscătoare, o dezvoltare literară și artistică represintând una din acele prețioase sintese, cum o spunea foarte frumos tânărul nostru rege acum câteva zile, pătruns și el de adevărul acestei judecări; da, una din cele mai prețioase sintese din întreaga istorie a literaturii și artei, — aceasta au fost țerile noastre. Prin urmare, nu „bietele Principate vasale“, care au așteptat anumite date fatidice, 1821: Tudor Vladimirescu, 1848: ceva agitații de tineret aici la București și o republică de trei luni de ziie și, după aceea, 1859: Unirea Principatelor. Principatele erau unite în sufletul poporului românesc de secole, și aceea a fost numai o formă, o consacrare a unei unități adânci, fundamentale, reale. Urmează 1866: imediat se vorbește de anumite scandaluri de la Curtea lui Cuza-Vodă. După aceea a venit Februar 1866, momentul sal-

vării. Nu se uită niciodată să se arăte în ce stare se găsea Palatul. Se spune că noul prinț, în momentul când a fost dus către ușa de intrare, s'a înspăimântat și a întreat unde este Palatul? I s'a spus : „Acesta este Palatul“. Dar Palatul acesta mic are o origine, care trebuie să-i merite respectul tuturor. Este casa lui Dinicu Golescu, care, în acele timpuri de modestie, când a fost întreat de ce face o casă așa de mare, fiindcă era prea mare pentru familia lui, a răspuns : „Eu clădesc pentru viitor“.

Întreaga legendă a Domniei lui Carol I-iu a fost clădită pe aceste baze, iar oameni ca Dimitrie Sturza au făcut tot ceia ce li-a fost cu putință pentru ca această părere să se întemeieze. Îmi aduc aminte revolta care s'a produs în mijlocul acestor oameni atunci când a apărut „Istoria Românilor“, în limba germană, pe care am tipărit-o în marea colecție a lui Lamprecht și în care Domnia lui Cuza-Vodă și a lui Carol I-iu erau puse în același capitol. Mi se spunea : „Dar se poate un lucru ca acesta?“. A fost vorba chiar de un fel de desaprobarie oficială. Mai mai să-mi confişte cartea. Cum se poate așa ceva : Domnia lui Cuza-Vodă și Domnia lui Carol I-iu împreună? Și cu toate acestea Domnia lui Cuza-Vodă și Domnia lui Carol I-iu sânt legate strâns împreună. Sânt legate împreună prin colaborația reală, pe care întregul popor românesc a dat-o amânduror Domniilor, colaborație fără de care toate marile însușiri de îndrăzneală ale celui d'întâiu, de bună cumpănă, dar și de curaj în momentul hotărâtor, ale celui de al doilea, nu ar fi produs nimic. Cu o nație de nimic, nimeni nu poate să facă o operă istorică. O nație nu poate fi niciodată creată printr'o inițiativă particulară, chiar a oamenilor celor mai bine înzestrați. Orice are valoare pentru moment sau este capabil de dezvoltare pentru viitor vine dintr'o nație muncitoare, dintr'o nație cuminte, dintr'o nație credincioasă și devotată, și dintr'un Suveran care înțelege de la început mijloacele acestei societăți. Iată, Ferdinand al Bulgariei avea obiceiul să răspundă cam așa : „Ministrii miei sânt niște imbecili“, sau „ministrul meu de Războiu face numai intrigi“. Cu toate acestea, în ocașiile publice avea obiceiul să declare că tot ce s'a făcut în Bulgaria se datorește calităților poporului bulgăresc. Actualul Suveran al Bulgarilor nu scapă o ocazie să spună acest lucru.

Pentru memoria lui Carol I-iu este cu mult mai important să fi condus mișcarea sănătoasă a unui întreg popor către organizarea internă în Statul cel mic și către desăvârșire prin unirea națională decât să s'ar fi coborât în mijlocul unor sălbateci, pe cari i-ar fi ținut cu o mână de fier până la sfârșitul vieții sale.

Să-mi dați voie și acum, ca și oricând, și pe vremea când regele Carol trăia și aveam onoarea să vorbesc cu dânsul, să enunț această părere. Și dați-mi voie să-mi amintesc de un lucru — de la șasezeci de ani înainte cineva are dreptul la amîn-

tiri; nu prea multe, dar are voie să le introducă din când în când. Se inaugura statuia lui Cuza-Vodă. După multă luptă. Statuia aceasta trebuia să fie așezată mai în dos. Dar dorința tineretului de atunci era să fie în mijlocul Capitalei de odinioară a Moldovei. Lipsiau vre-o douăzeci și cinci mii de lei aur. Statul, pentru anumite motive, nu-i dădea. I-am cules eu, cu câte zece bani și douăzeci de bani, de la țerani. Și atunci statuia s'a așezat acolo unde dorise tineretul din acel moment. Iar pe urmă au venit discursurile. Eu eram delegat al Universității din București și, evident, mi s'a făcut lecția, de la început, că trebuie să spun așa încât să-i placă regelei Carol. Eu însă am vorbit cum credeam că am datoria de a vorbi, și am încheiat cam așa: „Eu doresc, când vremurile se vor schimba, să se poată vorbi de Maiestatea Voastră așa cum se vorbește de Acesta“. Și îmi pare foarte bine că azi pot vorbi așa cum atunci vorbiam de acela. Iar, în momentul când se răspândia lumea, regele Carol a venit lângă mine și mi-a spus: „Mi-a plăcut cum ai vorbit dumneata“. Eram tânăr și exprimam părerile mele într'o formă în care nu le-aș mai exprima astăzi. „În orice cas, nu este limbajul acela“ — cred că am spus cuvântul de „lingușire“ — „cu care se încunjoară Suveranul“. Atunci s'a uitat la mine, la profesorul tânăr, și a spus cuvintele pe care nu le voiu uita niciodată: „Crezi d-ta că mi-au plăcut vre-odată aceste lingușiri?“. Și în fața lui era o nesfârșită scârbă de toți aceia cari se făcuseră vinovați de dânsa.

În acest spirit voiu vorbi și astăzi.

III.

Cel d'întăiu lucru pe care trebuie să-l aibă cineva în vedere este: cine era viitorul Carol I-iu atunci când se găsia în țara lui la vatra lui, în societatea în care s'a născut și a petrecut cei d'întăiu ani, până la douăzeci și șapte de ani. Fiindcă numai la douăzeci și șapte de ani a venit în mijlocul nostru; nu a venit ca un om foarte tânăr, ci ca un om format. Acesta a fost norocul nostru că el a venit în momentul când păstra tot entuziasmul tinereței, dar începea să aibă cumpăna necesară unui Suveran.

Se începe de obicei cu debarcarea lui la Turnul-Severin. Dar cine a debarcat la Turnul-Severin în primăvara anului 1860? „Un prinț german“. Nu este de ajuns să spui „un prinț german“. Nu un prinț german de la Berlin; aceasta este deosebirea cea mare. Berlinul represinta un mediu lipsit de poezie, de romanticism. Ci ni venise un prinț german de la Rin, din regiunea aceasta de mare omenie, de mare amabilitate, de un amestec de rase care este deosebit de amestecul de rase de la Berlin. Aici a venit deci un Renan, om de acea rasă amestecată, în care era și sângele a două familii franceze. Pe de o parte, Beauharnais, prin bunica lui, Marea Ducesă de Baden, Stefania, care a trăit în mare parte la Paris și care a fost considerată de Napoleon al

III-lea ca o bună sfătuitoare în toate împrejurările. Cu dânsa vorbea Napoleon în ce privește legăturile cu prinții germani, cu formațiunile politice germane de la Rin. A și murit în Franța, și a fost un doliu mare la Curtea rudei ei franceze. Iosefina de Baden, fiica ei și mama Regelui Carol, avea pe jumătate trupul și pe trei șferturi educația franceze. Din partea tatălui era o bunică franceză, sora lui Murat, Ioachim Murat, regele Neapolului, cel mai strașnic călăreț din armata lui Napoleon I-iu. Și de acolo venia o anume influență care se simția și în fisicul regelui Carol: ochi albaștri, mișcări vii, în care se deosebia foarte bine această parte din ascendenții lui paterni și materni.

Dar în toată această familie, în care bunicul fusese un om aspru, în care tatăl era un liberal și un naționalist german ca după 1848, de și foarte militar, și fusese cândva un prinț domnitor, iar pe urmă, când viitorul rege al României era copil, trecuse la Statul german acest mic Principat de Hohenzollern-Sigmaringen, era și amintirea napoleoniană.

Un prinț de Hohenzollern a întovărășit armatele lui Napoleon în Spania, și se cunoaște din anumite corespondențe cât de fierbinte ținea să fie așezat în apropierea lui Napoleon I-iu, cât de mult a dorit Legiunea de Onoare, cât de mult a căutat o căsătorie franceză. Dar este încă un lucru, pe care puțini îl știu. Insuși viitorul nostru Suveran a fost la Curtea lui Napoleon al III-lea, precum a fost în Italia, precum, legat fiind prin căsătoria fratelui său Leopold și prin căsătoria unei surori, măritată la Lisabona, cu dinastia stăpânitoare în Portugalia, a fost și în Peninsula Iberică: deci mai în toate țerile latine. La Curtea lui Napoleon al III-lea a fost vorba de o căsătorie, tot în familia aceasta Murat, cu Anne Murat: i s'a cerut însă tânărului prinț german să părăsească Germania pentru a se așeza în Franța și el a refuzat să lase o carieră militară începută supt tânărul vultur german pentru a lua serviciu supt gloriosul vultur al Imperiului frances. A fost nemângâiat o bucată de vreme. În timpul campaniei din Danemarca a armatei prusiene, în care tânărul prinț a mers pentru a uita iubirea de la Paris, el a scris un carnet în care, cu toată reserva, se simte durerea pentru un sentiment contrariat¹.

Iată lucruri care trebuiesc știute. Dar pe lângă acestea trebuie să se mai știe încă un lucru: Regele Ferdinand a făcut studii universitare complete și a păstrat amintirea foarte credincioasă a profesorilor pe cari i-a avut. Când am scris cartea mea despre regele Ferdinand, mi-am îngăduit să întreb pe răposatul nostru Suveran cari i-au fost profesorii și ce sentimente a avut pentru dânsii, și în cartea mea am însemnat aceste legături. Dar viitorul rege Carol I-iu nu a urmat o Universitate în întregime. A mers la Dresda, unde a făcut ceia ce numim

---

¹ A fost editat de Lindenberg.

noi liceul, pe urmă s'a întors la Rin. Acolo, a fost pe la Universitatea din Bonn, dar atât.

El a avut totdeauna — și cine l-a cunoscut o știe — un sentimentalism dureros strâns în inimă, *refoulé*, și se simția silința pe care o făcea ca acest sentimentalism să nu apară. Arta, literatura, muzica erau puțin în afară de cercul obișnuit al preocupărilor lui, dar, de sigur, avea o inimă capabilă să simtă frumuseța întrupată într'o operă literară sau într'o operă artistică, pentru care a și întemeiat frumoasa galerie de tablouri, una din cele mai bogate din colecțiile princiare ale timpului.

Dar, îndată după aceasta, el a intrat în armată și spiritul de care a fost însuflețit a fost acela care domina în armata prusiană de la 1860. Eu am cunoscut pe un coleg de-al lui, von Plessen, din regimentul de gardă, și el mi-a vorbit de atitudinea de mândrie pe care o avea tânărul prinț, care jignia pe unii din camarazii lui, și ei glumiau pe socoteala acestei atitudini. Pe Carol I-iu îl chema cu mai multe nume, cum este obiceiul în familiile princiare, Carol, Eitel, Zefirin, și deci în regiment îi ziceau „Karl der Eitle“, „Carol Cel Fudul“. Atitudinea aceasta se explică însă și prin faptul că era stăpânit de prevestirea unei misiuni.

Ca să înțeleagă cineva lucrul acesta, trebuie să se gândească la faptul că de la 1848 înainte oameni dintre cari unli au jucat un rol, alții au suferit toată tragedia acelor cari se cred chemați să joace un rol și nu l-au putut juca au fost stăpâniți de o asemenea idee misiunii. Ideia aceasta înseamnă foarte mult la un om. El se pregătește atunci în fiecare moment pentru misiunea lui. Odată ce crede că are un astfel de rost, își examinează conștiința în fiecare seară: se judecă, se osândește, făgăduiește să se îndrepte; el are picioarele pe pământ, dar este al stelei de sus, către care sânt îndreptați ochii săi totdeauna.

Viața așa de restrânsă, viața cu avântul închis și chinuit a regelui Carol I-iu, în modestul palat din București sau în retragerea din Sinaia, se explică numai astfel.

Pe lângă aceasta, el primise anumite îndreptări. În cartea lui Lindenberg le-am găsit. Iată ce-i recomandă tatăl său, când fiul nici nu se putea gândi la rolul de șef de Stat pe care era să-l joace. Să fie, în materie de religie, religios, dar fără ostentație: „forma moartă să nu treacă peste esența intimă“. Noi, neștiind cum să-l măgulim, l-am încunjurat de forme moarte; cu toate acestea, în fundul sufletului lui, el nu a putut să uite sfatul pe care i-l dăduse părintele, „Nimic din prejudecățile oarbe“; cea ce înseamnă datoria de a expune lucrurile așa ca și cum despre dânsule nu ar fi auzit și nu ar fi cetit nimic înainte. Să fie ofițer și cavalier. Și, înainte de toate, „să păstreze o bărbătească independență, o convingere fermă și să se gândească la păstrarea propriei sale individualități“¹. I s'a recoman-

¹ O. c., pp. 23-4.

dat să facă o politică de francheță și a ajuns într'o societate dese ori lipsită de orice francheță. Să judece pe oameni, nu după nașterea lor, ci după ceia ce pot da țerii, ceia ce nu înseamnă că nu trebuie cineva să respecte nașterea, dar prejudecata de clasă i s'a recomandat de la început s'o evite.

IV.

Acum, când cunoașteți omul, să-mi dați voie să vă înfățișez care au fost împrejurările pe care le-a găsit și care au fost cele trei faze ale dramei care se deschidea.

El s'a găsit înaintea unei societăți pe care a voit s'o servească, în colaborație cu care a lucrat și pe care a ajuns, la sfârșit, s'o domine, — dar nu din vina lui, pentru că el nu doria s'o domine.

În învățătura, pe care o primise acasă nu era nimic despotic, dar, fără îndoială, că o societate se cere guvernată. Când se guvernează prin ea însăși, Suveranul are mai mult a face cu cei capabili de a se guverna, dar Suveranul trebuie să dea mai mult când societatea se guvernează prea puțin prin ea însăși. Și, când curentele se anulează, atunci rămâne numai voința Suveranului, ca factorul permanent, răspunzător înaintea tuturor și înaintea tuturor veacurilor pentru tot ceia ce se face supt Domnia lui.

A venit la 1866 între oameni foarte inteligenți, aparținând unei clase de sus care nu mai avea legături adânci cu poporul; o clasă de sus la nivelul european, dar care știa foarte puțin din ceia ce însemnează comorile poporului românesc; oameni crescuți în străinătate, cetitori de literatură străină, vizitatori pasionați ai locurilor străine, cari nu știau taina nației și taina țerii lor. A venit într'o societate de sus căreia îi datorăm foarte mult, care însă nu avea acea admirabilă solidaritate în momentele mari care singură putea face să existe o politică tradițională românească.

De o parte, o boierime moldovenească, superioară celei din Muntenia, dar foarte risipitoare, aproape ruinată. De alta, o boierime munteană obișnuit de origine ceva mai mică, cu câteva familii de-asupra; foarte vicioase, dar prea puțin deprinsă cu disciplina. Era o burghesie de nimică toată, care s'a dezvoltat mai târziu, în lunga guvernare a lui Ion Brătianu. Și erau țeranii, cari votau la colegiul al IV-lea și cărora li se dădea școala rurală pentru ca să învețe capitalele tuturor Statelor din Germania și o mulțime de alte lucruri foarte strălucitoare, dar absolut inutile.

Aceasta era situația societății românești.

Legături cu străinătatea, niciuna. Admirație pentru Franța, așa de naturală; recunoștință față de Napoleon al III-lea; neînțelegere complexă față de lumea germanică; zid de fier către Rusia; despreț nemotivat pentru toată lumea de dincolo de Dunăre. Să nu se uite că în momentul acela Serbia ieșise abia de supt stăpânirea marelui prinț Mihail, care întemeiase o armată puter-

nică și care a voit, sincer și cald, o alianță în condițiile cele mai favorabile pentru interesele noastre, cu tot respectul pentru mândria noastră națională. Noi, nu voiam să știm de nimeni. Origine romană, cultură franceză, cei d'întăiu oameni din Răsărit, — acestea erau ideile care stăpâneau societatea românească.

Nu a întâlnit partide politice formate. Partidele politice s'au format pe vremea lui. Erau multe feluri de boierie. În cea moldovenească, de un fel era conservatismul lui Lascăr Catargiu, de admirabil instinct, și de alt fel conservatismul dogmatic al lui Manolachi Kostaki, format la școala germană; Kogălniceanu ca o mare individualitate — cea mai mare. În Muntenia, conservatorii aproape nu existau ca partid: era o lume care se strângea în jurul a doi sau trei oameni cari pierduseră tronul și dintre cari unul, Barbu Știrbei, a fost foarte loial față de prințul cel nou, și tot așa fiul său, Gheorghe, care atâta timp i-a fost represintantul priceput și devotat la Constantinopol. Alt grup era în jurul fostului Domn Bibescu, care nu mai era în țară. Într'un moment chiar s'a ivit candidatura colonelului Nicolae Bibescu împotriva prințului străin; a fost sprijinit la Paris, apoi părăsit de aceia cari ventilară în jurul lui Napoleon al III-lea această ambiție. Liberalii munteni represintau lumea revoluționară de la 1848. Fuseseră ținuți la o parte în tot timpul Domniei lui Cuza-Vodă. Ni închipuim situația de spirit a unui partid care are astfel de amintiri și care a suferit astfel de jigniri. Li se zicea „roșii” și li se atribuiau intenții republicane, care nu erau adevărate, dar lumea le-a crezut, și le-a crezut o bucată de vreme și Carol I-ii.

El a încercat să-i strângă pe toți împreună. Dar aceasta este absolut imposibil când este vorba de grupări de clientelă. Nu poți să găsești dosagiul exact în care fiecare clientelă are să între într'o astfel de guvernare. Ministeriul de concentrare a ținut două luni: une ori astfel de formațiuni se discută două luni, ca să se vadă că sânt imposibile. Și, după aceasta, fiindcă acest prinț tânăr știa că orice politică se sprijine pe o realitate și vedea că există în noua țară o singură organizație, care era a „roșilor” de atunci, a liberalilor, el li-a încredințat puterea. Doi ani de zile de Ministeriu liberal.

V.

Dar nu trebuie să se uite un lucru. Când a venit Carol I-ii, el a găsit mari greutatea de politică externă. Unirea în persoana lui Cuza-Vodă era Unirea pentru Cuza-Vodă și atâta vreme cât trăia Cuza-Vodă. Imperiul Otoman nu-și luase nici-un angajament pentru succesiune. Prin urmare trebuia căpătată recunoașterea. Zângăniau armele la Rusciuc, și el a trebuit să meargă la Constantinopol ca să primească acolo întărirea. O întreagă chestie de etichetă: pe cine primește Sultanul? Pe prințul de Hohenzollern sau pe Domnul vasal al României? Atitudinea Turcilor față de Carol I-ii, față de Domnul român care era în el, a fost mult

mai puțin amabilă decât fusese aceia față de Cuza-Vodă. Prințul de Hohenzollern a fost deci foarte bine primit, Domnul român mult mai rău decât acela care înainte de dânsul fusese stăpânul Principatelor-Unite.

Dar s'a aranjat și această chestie. Carol I-iu a trebuit să renunțe la o mulțime de drepturi care credea el că derivă din tot trecutul nostru: în ce privește armata, în ce privește decorațiile. Cu multă greutate și cu un sentiment de adâncă nemulțumire, cu hotărârea de a plăti aceste suferințe, a acceptat el ceia ce-i impuneau Turcii.

La Răsărit, era împărăția rusească. Carol I-iu a mers cândva la Livadia, reședința de vară a familiei imperiale, ca să pețescă pe aceia care mai târziu va fi mama reginei Maria. Rusia a fost mult timp față de dânsul dușmanul de principii, ceia ce încurcă totdeauna o politică. În momentul acela, la 1867, se formează Austro-Ungaria. Venit în 1866, când era războiul Austriei vechi cu Franța și cu Sardinia, Carol I-iu a fost deci martur al întemeierii Statului dualist. Dacă ar fi fost Monarhia austriacă, cu atitudinea oamenilor cari conduceau această Monarhie încă ar fi represintat o greutate. Dar se dăduseră pe sama Ungariei națiile de la Răsărit de Leitha, și își poate închipui cineva, ținând samă de ceia ce Ungurii considerau ca dreptul lor istoric după atâta vreme de robie și umilință, cu ce avânt desnaționalisator s'a aruncat nația aceasta asupra celorlalte. Prin urmare, o întreagă problemă nouă în Ardeal și în părțile vecine.

Iar, în fund, datoria față de Napoleon al III:lea și hotărârea onestă a lui Carol I-iu de a rămânea în legături strânse cu Curtea imperială de la Paris.

Înțelege oricine cât de greu a trebuit să fie pentru prințul nou-venit acest început de Domnie.

De la o bucată de vreme i s'a spus atâtea în ceia ce privește politica lui Ion Brătianu: că el favorizează bandele Bulgarilor, că este un revoluționar, că, pe de o parte, represintă cine știe ce socialism roșu și, pe de alta, o nesuferită influență rusească, încât Domnul a trebuit să se despartă de acela care fusese mai mult timp sfetnicul lui și să se adreseze la conservatori. Au fost trei Guverne conservatoare până la 1876. Să ferească Dumnezeu să credem că se mai poate gândi astăzi cum s'a gândit atunci, pe vremea acestor Guverne, când atâția nu-și vedeau țara peste zidurile intereselor de partid. Dar noul Guvern al lui Dimitrie Ghica își explica în străinătate venirea la putere (20 Februar 1869) presintând pe liberali aproape ca pe niște dușmani ai Statului. Intocmai precum, când a venit, la 1866, Carol I-iu a găsit pe adversarii lui Cuza-Vodă, cari i-au înfățișat tot ce se petrecuse înainte de Februar ca un scandal public și ca o dilapidare continuă.

În acel moment s'a adaus și greutatea că ni se cerea și de la Paris o înțelegere cu Austro-Ungaria, precisându-se că înțelegerea trebuie făcută în rândul întâiu cu partea ungurească a Monarhiei. Atunci a trebuit ca prințul să se ducă la Buda-

pesta și la Viena, să se lege în chip nenatural, fără să aibă măcar o garanție de viitor — căci tratatul cu Tripla Alianță s'a făcut abia peste vre-o douăzeci de ani cu sacrificiul, nemărturisit, dar acceptat, al viitorului Românilor din Ungaria, — cu acești vecini. Eram legați astfel de acea mare Putere care avea tot interesul să rămânem blocați, întemnițați în marginile de atunci.

A venit însă răscoala Bosniei și a Herțegovinei: toată chestia Orientului se punea din nou. Încă odată însușirile moștenite ale tânărului prinț erau chemate să soluționeze o situație extrem de grea. Se făcuse ceva pentru a îmbunătăți armata, care nu trebuie desprețuită, a lui Cuza-Vodă, dar de sigur că la 1876 nu eram în adevăr pregătiți pentru un războiu. Pe de altă parte, sentimentul public nu exista. În „Istoria războiului pentru Independență“ am arătat, cu toată durerea, care era situația spiritului public în timpul luptei de eliberare.

N'a fost mai ușor pentru Carol I-iu să biruie desprețul rusesc față de noi. Știam—de când Ion Brătianu fusese și el la Livadia — că vom pierde cele trei județe basarabene și căutam prin toate mijloacele să parăm această lovitură. Deci, atunci când ni s'a cerut ca armata rusească să treacă pe la noi, noi am pus această condiție a integrității teritoriale, și credeam că am căpătat-o. Dar acum câțiva ani am aflat din Memoriile lui Nelidov cum o înțelegea Rusia. Noi ceream să ni se garanteze integritatea teritorială față de Turcia. Iar Nelidov înțelegea: «dar nu și față de noi; căci, noi, Rușii, avem dreptul să vă luăm orice». Nelidov a și spus-o, cu un cinism fără păreche. Dar, oricum, noi nu puteam merge cu Turcii, cari ne considerau ca o simplă provincie și pe Soveranul nostru ca pe șeful acelei „provincii privilegiate“. Pe de altă parte Rusia încerca să se presinte ca mandatară Europei în chestia reformelor pe care Turcii se obligaseră a le face.

Astfel s'a ajuns la participarea noastră la războiu, de și Rusia, cu toată camaraderia Marelui Duce Nicolae față de prinț, nu înțelegea, prin cancelariul Gorceacov, să iea niciun fel de angajament față de noi și nici să ne invite la participarea la ostilități. Acest războiu îl cunoaștem cum a fost, dar mai mult așa cum l-am fasonat noi. S'a creat o legendă ca să se acopere toate lipsurile societății românești din acel moment. Ca și în Marele Războiu, soldații s'au bătut bine, dar o parte din lumea politică afurisia războiul. Un întreg partid a fost împotriva războiului: partidul conservator, și un om ca Eminescu a avut cuvinte de milă, dar niciunul de aprobare, ca redactor la „Timpul“, pentru opera însăși care se înfăptuia cu preț de sânge.

A doua zi după războiu a început discuția cu privire la pierderea Basarabiei. O întreagă epocă de recriminări, urmată de discuții îndelungate în chestia evreiască. Și a fost o minune că, în ciuda tuturor atacurilor îndreptate contra Guvernului său, Brătianu a fost în stare să păstreze, timp de unsprezece ani, încrederea Soveranului. Guvernarea acestui om și a prietenilor săi a fost capabilă de a dobândi și adesiunea altora. Fiind-

că nimeni nu-și dă adesiunea unui Guvern pe care îl știe cu cuțitul la ceață; numai atunci când vede legătura dintre Suveran și dintre un partid, așa cum a fost pe vremea lui Carol I-iu, numai atunci se poate începe cu orizont o operă în adevăr însemnată. Opera aceasta mare s'a făcut prin faptul că un om cu însușiri mari, dar care nu ar fi produs nimic altfel, a fost lăsat cu mâinile libere. Cu toate greșelile pe care le-a făcut, și de multe ori nu le putea evita, el a fost lăsat să organizeze țara cea nouă. Aceasta a mers până la 1888. După aceea, înțelepciunea regelui a știut să împiedece pe adversarii regimului căzut de a veni imediat la Guvern, cu instinctele lor de răsbunare. Și atunci s'a improvisat din junimiști partidul constituțional, care a fost o bucată de vreme pus acolo tocmai pentru ca trecerea la alt regim de partid să se facă normal.

Dar în viața oricărui om legătura este mai ales cu cei de o vrâstă cu dânsul: pe aceia îi înțelege mai bine. Pe cei cari vin după dânsul îi înțelege foarte greu, chiar atunci când trăiește în mijlocul lor, cu atât mai mult când nu trăiește în mijlocul lor, când este încunjurat de oamenii altei generații.

După căderea lui Ioan Brătianu Suveranul a fost silit a păstra elementele oboșite ale unei generații care nu mai dădea oameni de întâia mână, a-i întrebuița până la ivirea generației nouă, cu care însă el nu a putut să găsească imediat contactul.

Este acest spațiu de peste treizeci de ani, care nu a însemnat pentru România altceva decât lupte sterpe și timp pierdut.

Apoi s'a ridicat acea nouă generație, cu o credință nezguduită în unitatea națională, cu un instinct al trecutului românesc și al valorii poporului românesc în toate domeniile, cu un optimism sănătos, cu un despreț absolut față de formele moarte, de și cu o franchetă și un devotament mai deplin decât al generației vechi față de Suveran. I-au trebuit ani întregi regelui Carol ca să se deprindă cu această lume nouă, și, când el a găsit drumul către dânsii, nu a luat pe reprezentanții autentici ai generației adânc pătrunse de aceste sentimente, ci oameni cari măcar prin anumite laturi nu se deosebiau de trecut. Deocamdată însă iubirea lui pentru Dimitrie Sturza, pentru Petru Carp, pentru alții din aceeași categorie înseamnă efortul desperat de a mai apuca în mână ceva din ceia ce fusese generația sa.

Carol I-iu, fostul ofițer prusian, care dorise să poată da națiunii în mijlocul căreia se născuse aportul armatei de care era mândru și al Statului pe care contribuse a-l forma, a avut, în sufletul său, când soarta lumii a fost pusă în joc, o amărăciune, care i-ar fi fost îndulcită dacă ar fi știut că aceia cari fac altă politică o fac totuși legându-se, în chipul cel mai onest, dar potrivit cu idealul generației lor, de politica pe care o făcuse el și că ei treceau peste șovăirile firești ale omului care se întoarce totdeauna către ceia ce a fost tinerețea sa, pentru a-și da sama de tot ceia ce făcuse Carol I-iu, din punct de vedere românesc. — operă pe care niciodată nimeni nu are dreptul să o uite.

Tipografia
„Datina Românească“
Vălenii-de-Munte